

de geschiedenis van Noord-Brabant als generaliteitsland en na de afscheiding van België in 1839? Gaat hij de geschiedenis van het Belgische en het Nederlandse Brabant samen behandelen en kiest hij daarvoor ook een politieke aanpak? Welke soevereinen kiest hij dan als zijn richtsnoer, de Belgische koningen of die van Nederland? Dit boek heeft mij teleurgesteld. Ik wil de onmiskenbare verdiensten ervan zeker niet ontkennen, maar de geschiedenis van Noord-Brabant vereist een professioneler aanpak. Er bestaat echt geen behoefte aan een overzicht van de persoonlijke geschiedenis van de graven van Leuven en de hertogen van heel Brabant.

H.P.H. Jansen

D.P. Blok, W. Prevenier, D.J. Roorda, e.a., ed., *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, I, *Middeleeuwen* (Haarlem: Fibula-Van Dishoeck, 1981, 458 blz., f149,—, ISBN 90 228 3801 3).

De moed van de uitgevers Fibula-Van Dishoeck met deze, in totaal vijftien rijk geïllustreerde delen tellende reeks op de Nederlandstalige markt aan te komen valt te loven. De onderhavige eerste aflevering bestrijkt een tijdsgewricht, aanvangende met het dood en verderf zaaïende optreden van Caesar in de Nederlanden en eindigende met de elfde eeuw. De prehistorie zal aan bod komen in een nog te verschijnen afzonderlijke trilogie. De uitkomsten van het oudheidkundig bodemonderzoek betreffende de Romeinse, Merovingische en Karolingische perioden zijn intussen ampel verwerkt en nader toegelicht aan de hand van talrijke afbeeldingen. De sterk uiteenlopende schaal waarop deze zijn afgedrukt heeft hier en daar echter afbreuk gedaan aan het esthetisch aspect van het geheel terwijl de verkleining van sommige kaartjes de duidelijkheid niet ten goede kwam. De tekst is van een sober notenapparaat voorzien. De in nadere bijzonderheden geïnteresseerde lezer kan ruimschoots uit de voeten met een uitstekende, beredeneerde bibliografie. Binnen de ons toegemeten ruimte is het onmogelijk alle hoofdstukken in hun opeenvolging samen te vatten en van kanttekeningen te voorzien zodat met enige opmerkingen dient te worden volstaan.

Het omvangrijke hoofdstuk over de neerslag der Romeinen is met vaart geschreven. Des te meer valt het daarom te betreuren dat de auteur hier en daar is uitgeleden en beter had kunnen weten. Zo bijvoorbeeld de datering van het oudste castellum te Valkenburg aan de Rijn, waarvan hij de bouw ten onrechte in verband brengt met Caligula's Britse plannen. Ook in Romeins Nijmegen toont hij zich niet helemaal thuis, noch in het Romeinse Voorburg. Hercules Magusanus was bepaald geen specifiek Bataafse godheid en zo zou er meer aan te merken zijn. Verscheidene dateringen en beweringen zijn geheel voor rekening van de schrijver, die ons bij gebrek aan bewijsplaatsen in de kou laat staan. Deze gebreken ten spijt wordt ons niettemin een boeiende samenvatting geboden.

Een cesuur met eeuwenlange nawerking heeft de ontvolking van uitgestrekte kustgebieden gedurende het derde kwart van de derde eeuw teweeggebracht. Verscheidene muntvondsten onderstrepen het calamiteuze karakter van deze gebeurtenissen, waaraan klimatologische oorzaken ten grondslag hebben gelegen. Van over de rijksgrens schoven in het gedrang gekomen volksgroepen op, welke de Romeinse overheid voor schier onoplosbare problemen stelden. Op een ingrijpend gewijzigd landschap werd een nieuwe samenleving geënt met het zogenaamde kust-Germaans als voertaal. Het karakter en de wijde verbreiding daarvan wordt ons voor ogen gesteld in de korte, doch fascinerende bijdrage over germanisering en taalgrens. De ontvolking was intussen niet zo grondig in haar werk ge-

gaan dat er in de door stormvloeden geteisterde streken geen sporen meer waren beklifd van 'Keltische' substraten. Het voortbestaan van ettelijke Gallo-Romeinse bestuurscentra zowel als militaire steunpunten met hun benamingen biedt tevens aanwijzingen dat niet de ganse samenleving was weggevaagd en 'tabula rasa' gemaakt.

Naarmate de diverse gewesten in de Nederlanden in de loop der middeleeuwen verder uit elkaar groeiden, hand in hand met de ontwikkeling van streektalen als het Nederlands, Zeeuws, Fries en Saksisch, blijkt het lastiger hun historie als een eenheid te behandelen. De allengs zich uitkristalliserende Germaans-Romaanse taalgrens belemmerde de contacten intussen allerminst, het is veeleer de delta van Schelde, Maas en Rijn met haar achterland in Teisterbant en de Betuwe welke een belangrijke scheiding markeert. Onbedoeld weerspiegelt deze zich ook in het hier besproken werk, waarbij men de indruk moeilijk van zich af kan zetten dat het gebied 'boven de rivieren' er wat bekaaid van af gekomen is. Weliswaar wordt de instelling en het voortbestaan van het Lotharingse rijk na de dood van Lodewijk de Vrome aangemerkt als een uiting van een zeker saamhorigheidsgevoel, althans voor wat Neder-Lotharingen aangaat, en inderdaad noemen vooraanstaande inwoners van het hertogdom dit hun 'patria', maar uiteindelijk gold het hier toch een dynastieke kunstgreep welke de bevolking van de Noordelijke Nederlanden vrij koud liet. Het wekt daarom verbazing op dat aan het koninkrijk der Friezen nauwelijks aandacht is besteed, op het bestaan waarvan toch reeds in de zesde eeuw gezinspeeld wordt, terwijl het tegen het einde van de zevende eeuw van de Sinkfal tot de Wezer blijkt te reiken. Ondanks het feit dat Pepijn II kort voor 690 Radbod, 'rex Fresonum', 'citerior Fresia' met Dorestad had ontnomen achtte hij het dienstig zijn jongste zoon, Grimoad, te laten huwen met Radbods dochter, Theudesinda. Na Pepijns dood in 714 herstelde Radbod de oude situatie en ging er een zucht van verlichting door het Frankrijk toen het overlijden van de Friese vorst in 719 tot het afgelasten leidde van een nieuwe Friese invasie. De abt van het Henegouwse Lobbes werd de dood van Radbod in een verschijning geopenbaard en Bonifatius werd er vanuit Engeland mee gelukkigewent. Het gaat daarom niet aan het optreden van Radbod als een louter militair intermezzo af te doen. De tijdelijke bezetting van Utrecht door Dagobert I is veeleer een uiting van Merovingische aspiraties inzake de Nederrijnse limes. Ten tijde van Pepijn II blijkt Antwerpen nog het bestuursmiddelpunt van een 'marca' te zijn, van waaruit Willibrord zich voorneemt het gebied der naburige Friezen te gaan bewerken. De voorstelling van Bonifatius' dood welke de omslag van het boek siert dekt de inhoud dan ook niet ten volle. Voor het overige werd Bonifatius niet bij, doch te Dokkum vermoord, zoals gebleken is uit de ontdekking van de kort na 754 opgeworpen 'tumulus' tijdens de opgravingen van 1954 aldaar. Om nog even op het Friese chapter voort te borduren, gaarne hadden wij ook iets vernomen over de Friese achtergronden van Gerulf I, stamvader van het Hollandse gravenhuis en diens belangen te Tiel, waar Gerulfs oudste zoon Waldger, op de splitsing van Linge en Waal een 'lapideum castellum' bezet hield, voor die tijd in deze streek een unicum. De naam van Waldgers zoon en opvolger, de na 939 verdwenen Radbodo, laat op zijn minst affiniteit met de Friese 'regia stirps' veronderstellen. In plaats daarvan heeft men de eerste graven van Holland slechts een plaatsje in de schaduw van de Gentse graven gegund, waar Radbodo's neef Diederik asiël gevonden had.

Aan de vraag op welke wijze het enorme domeingood der Merovingen en Karolingen in de Noordelijke Nederlanden bijeenkwam heeft geen der auteurs zich gewaagd. Wellicht verschaft de gang van zaken te Eist in de Over-Betuwe een vingervijzing, waarbij al weer koning Radbod in het spel was. De tabel der voornaamste adellijke geslachten in de Nederlanden gedurende de tiende en elfde eeuw met haar toelichting behoort tot de belangrijkste

bestanddelen van het werk, waarvan het bezit voor ieder die zich op.de hoogte wil stellen der hoofdlijnen in de vroeg-middeleeuwse geschiedenis der Nederlanden welhaast onontbeerlijk is.

H. Halbertsma

Ute Bader, *Geschichte der Grafen von Are bis zur Hochstadenschen Schenkung (1246)* (Dissertatie Bonn 1975, Rheinisches Archiv 107; Bonn: Ludwig Röhrscheid Verlag, 1979, xl + 430 blz., DM 78,—, ISBN 3 7928 0429 8).

Met deze studie beoogt de schrijfster een bijdrage te leveren aan de 'Landesgeschichte' van het Rijnland, maar zij acht het onderwerp daarnaast van meer dan regionaal belang vanwege de grote betekenis van sommige individuele familieleden en de 'Königsnahe' van het geslacht. De wijze waarop de graven van Are hun bezittingen en rechten bijeengegaard hebben noemt zij exemplarisch voor de inspanningen die een groot aantal grafelijke en edelvrije geslachten zich heeft getroost om een territorium op te bouwen. Ikzelf zou er nog aan toe willen voegen dat het verheugend kan worden genoemd dat nu eens een keer uitvoerig aandacht wordt besteed aan oorsprong en fortuin van een geslacht dat - ondanks een veelbelovende start - niet erin is geslaagd om een territoriale staat op te bouwen en zich te scharen onder de gelederen van de laatmiddeleeuwse landsheren.

Aan de beschrijving van de eigenlijke graven van Are gaat een uiteenzetting vooraf over een adellijk geslacht waarvan verschillende leden de naam Sigebodo droegen en dat verwant was aan de graven van Limburg. Deze Sigebodo's traden vooral op in een gebied dat begrensd wordt door de rivieren de Moezel, Rijn en Maas en hun bezittingen worden later grotendeels aangetroffen in het bezit van de graven van Are. Nadat de laatste Sigebodo in 1073 was overleden zonder kinderen na te laten, trad er in de familie een splitsing op waardoor de respectievelijke takken van de graven van Are en van de graven van Limburg ontstonden. Graaf Theoderich I van Are, die volgens de schrijfster voorkomt in de periode 1087-1126, wordt beschouwd als de stamvader van de graven van Are. Hij was de eerste die de geslachtsnaam 'Van Are' voerde, die afgeleid is van de burcht Altenahr die gelegen is aan de Ahr. Problematisch is het dat de schrijfster als eerste vermelding van deze Theoderich I van Are een in een oorkonde uit 1087 vermeide 'Theodericus de Herlar' opvoert. De aanduiding 'de Herlar' zou volgens haar verwijzen naar Theoderichs allodiale heerlijkheid Heerlen en pas vanaf het eind van de elfde eeuw zou deze Theodericus de Herlar zich 'comes de Hara' genoemd hebben en grafelijke rechten verworven hebben. Zelf heb ik elders (*Tijdschrift voor Geschiedenis*, 93, (1980) 378) op mijns inziens betere gronden de genoemde Theodericus de Herlar opgevoerd als stamvader van het geslacht Van Herlaar. Deze eerste graaf van Are bezat allodia die verspreid lagen over een gebied dat zich uitstreckte vanaf de noordelijke Eifel tot in Limburg, waarbij de heerlijkheid Heerlen ca. tot een van de belangrijkste mag worden gerekend. Ook had hij grafelijke rechten in de Eifel- en Zülpichgouw en hield hij van de Duitse koning onder andere de wildban aan de rivier de Ahr en de burcht Altenahr in leen. Verder bezat hij hoven van de abdij Prüm en verschillende voogdijen. Qua sociale positie behoorden Theoderich I van Are en zijn opvolgers tot de top van de Rijnlandse adel. Verschillende familieleden hebben ook hoge geestelijke posities bekleed. Voor de Nederlandse geschiedenis kan in dit verband worden gewezen op de uit dit geslacht stammende bisschop van Utrecht Dirk van Are (1198-1212).

Na het kinderloos overlijden van graaf Theoderich II van Are werd het familiebezit in 1166 verdeeld tussen een oom en een neef van hem, waarmee de twee takken Nürburg-